

چکیده

در هر کشوری به منظور سهولت اداره‌ی برنامه‌ریزی جهت تأمین امنیت و بهبود اوضاع اجتماعی و اقتصادی، آن را به واحدهای کوچک تر با سلسله مراتب اداری- سیاسی تقسیم می‌کنند. این تقسیم‌بندی گاه بر مبنای شرایط جغرافیایی و محیطی، تاریخی و فرهنگی و جمعیت و گاه بر حسب ملاحظات سیاسی انجام می‌پذیرد. با توجه به وسعت کشور ایران و وجود مناطق متعدد با شرایط گوناگونی جغرافیایی طبیعی همچون: نوع زمین، جنس خاک، شرایط اقلیمی، پوشش گیاهی و عوامل مختلف انسانی مانند اقتصاد، جهت سیاست و نوع حکومت که طی هزاران سال شکل کنونی ایران را به وجود آورده، انجام تقسیمات کشوری قبل از هر نوع برنامه‌ریزی، برای کشوری با این تنوع در ابعاد مختلف امری اجتناب‌ناپذیر و حیاتی می‌باشد.

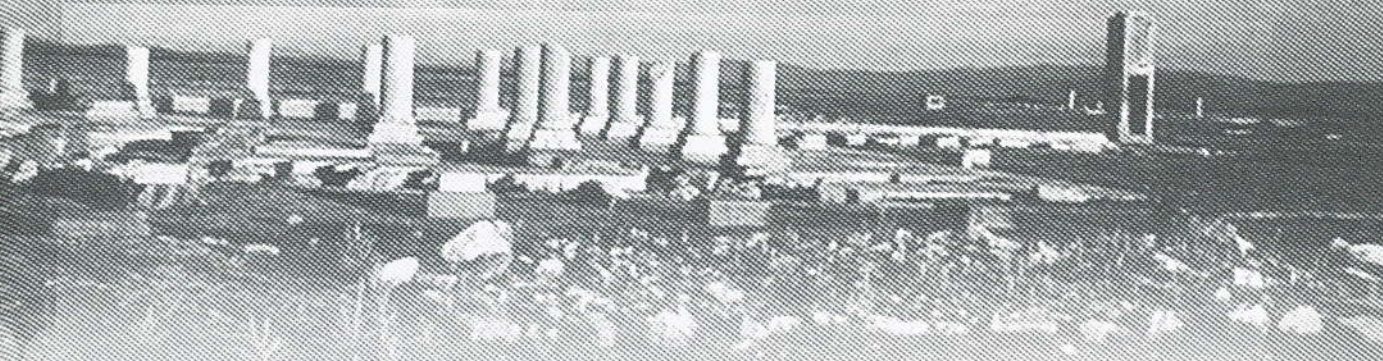
روش تحقیق صورت گرفته برای این مقاله، با توجه به موضوع آن، تحلیلی- توصیفی بوده که در این راه از منابع کتابخانه‌ای و اسناد و مدارک تاریخی استفاده شده است. استان ایلام در طول تاریخ بلند خود در تقسیم‌بندی‌های درون کشوری، همواره به دلیل شرایط خاص موجود در منطقه (شرایط طبیعی و ویژگی‌های انسانی) شاهد تغییر و تحولات عدیده‌ای بوده که این مقاله با هدف شرح تحولات تقسیمات کشوری در مقاطع مختلف تاریخی این استان نوشته شده است. در این تقسیم‌بندی‌ها کمتر به تنوع عوامل جغرافیایی (طبیعی و انسانی) توجه شده است و این باعث بروز مشکلاتی شده است. این مشکلات حتی در تقسیمات درون استانی دیده می‌شود. به نظر می‌رسد بازنگری در دو سطح ملی و درون استانی برای تقسیمات کشوری این استان از ضروریات می‌باشد. در این بازنگری توجه جدی به تنوع طبیعی و انسانی استان باید با دقت و وسواس خاصی مورد توجه باشد.

واژگان کلیدی: تاریخچه، تقسیمات کشوری، استان ایلام

تعریف و اهمیت تقسیمات کشوری

در هر کشور به منظور سهولت اداره و برنامه‌ریزی جهت تأمین امنیت و بهبود اوضاع اجتماعی و اقتصادی، آن را به واحدهای کوچک تر با سلسله مراتب اداری-سیاسی تقسیم می‌کنند. این تقسیم‌بندی گاه بر مبنای شرایط جغرافیایی و محیطی، تاریخی و فرهنگی و جمعیت، و گاه بر حسب ملاحظات سیاسی (به خصوص در دوران معاصر) انجام می‌پذیرد. انجام تقسیمات کشوری، از مهم ترین اقداماتی است که به منظور انجام هر گونه برنامه‌ریزی در سطوح مختلف کشور صورت می‌گیرد، تا با تقسیم کشور به واحدهای کوچک تر مطالعه‌ی آن آسان و به طریق علمی قابل اداره و بهره‌برداری باشد. در صورت عدم وجود تقسیمات کشوری مناسب، هر گونه برنامه‌ریزی، در کلیه‌ی سطوح آن از سیاست‌گذاری تا تصمیم‌گیری و اجرا، نتیجه و اثر مطلوب را نخواهد داشت. چگونگی انجام تقسیمات کشوری به شرایط جغرافیایی بستگی دارد، زیرا هر منطقه به دلیل ویژگی‌ها و شرایط طبیعی، انسانی و اقتصادی دارای استعدادها، نیازها و منابع خاص به خود می‌باشد و با واگذاری قدرت سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری به مسئولان محلی آن، امکان حداکثر بهره‌وری از این منابع و استعدادها فراهم خواهد شد (افشارسیستانی، ۱۳۷۲: ۲۸۱). ایران، کشوری وسیع با ۱۵ درجه عرض جغرافیایی و ۲۰ درجه طول جغرافیایی است. هم چنین، دارای مناطق متعدد با شرایط گوناگون جغرافیایی، طبیعی چون نوع زمین، جنس خاک، شرایط اقلیمی، پوشش گیاهی و عوامل مختلف انسانی مانند اقتصاد، جهت سیاست و نوع حکومت که طی هزاران سال شکل

انجام و اجرای تقسیمات کشوری از مهم ترین اقداماتی است که به منظور انجام هر گونه برنامه‌ریزی در سطوح مختلف کشور صورت می‌گیرد، تا با تقسیم کشور به واحدهای کوچک تر مطالعه‌ی آن آسان شود و به طریق علمی قابل اداره و بهره‌برداری باشد. در صورت عدم وجود تقسیمات کشوری مناسب، هر گونه برنامه‌ریزی و اجرا، در کلیه‌ی سطوح آن از سیاست‌گذاری تا تصمیم‌گیری، نتیجه و اثر مطلوب را نخواهد داشت. در کشورمان، ایران، به دلیل وسعت سرزمینی، به همراه تنوع شرایط طبیعی و تنوع ویژگی‌های انسانی، اجرای تقسیمات کشوری بر اساس این تنوع و گستردگی در ابعاد مختلف امری اجتناب ناپذیر می‌باشد. سابقه‌ی تقسیمات کشوری به قرن پنجم پیش از میلاد مسیح، هم زمان با تاسیس دولت هخامنشی، می‌رسد. اولین تقسیمات سیاسی در زمان داریوش اول هخامنشی (۵۲۱-۴۸۵ ق.م) اجرا گردید. تقسیم بندی کشور از آن زمان به بعد توسط حکومت‌های مختلف که بر ایران حکومت رانده اند، همواره مورد نظر بوده است و در این میان، استان ایلام به دلیل شرایط خاص جغرافیایی، تنوع و گستردگی آن، همواره یکی از مناطق مهم کشور در ادوار مختلف تاریخ ایران محسوب می‌شده است که تقسیم بندی‌های اجرا شده در آن حکایت از اهمیت این استان دارد. در حال حاضر استان ایلام شامل ۷ شهرستان، ۲۰ شهر، ۱۹ بخش و ۳۹ دهستان می‌باشد. در این مقاله به بررسی روند تاریخی تقسیمات کشوری استان ایلام در ادوار مختلف تاریخ پرداخته می‌شود.

می نامیدند. این منطقه در طول تاریخ بلند خود، در تقسیم بندی های کشور، شاهد تغییر و تحولات عمده ای بوده است که به شرح این تحولات در مقاطع مختلف پرداخته می شود.

دوره ایلامی (عیلامی)

در پیش از این و تا قبل از ایجاد دولت ماد، ایلام امروزی جزئی از تمدن بزرگ و معروف ایلام (عیلام) بود. که با ورود آریایی ها و تشکیل حکومت های آریایی نژاد، امپراتوری ایلام به تصرف آنان درآمد و ایلام به تدریج به محل سکونت اقوام آریایی نژاد تبدیل شد (مرادی مقدم، ۱۳۸۵: ۳۵). براساس پژوهش های دیمورگان، دیولافوا، گیرشمن و دیگران در ۸۰۰ سال پیش، استان ایلام امروزی، یکی از ولایت های مملکت ایلام (عیلام) محسوب می شد. این سرزمین در این دوره به عنوان نیرومندترین ولایت در بین نواحی مجاور خود به شمار می رفت و با این که آشوری ها بر مملکت ایلام دست یافتند، نتوانستند ایلام را تحت سلطه ی خود درآورند (دیمورگان، ۱۳۳۹: ۲۲۳).

کنونی ایران را به وجود آورده است. بنابراین انجام تقسیمات کشوری پیش از هر نوع برنامه ریزی، برای کشوری با این تنوع در ابعاد مختلف، امری اجتنابناپذیر است.

سابقه ی تقسیمات کشوری در استان ایلام

در خصوص وجه تسمیه ی ایلام نظرات مختلفی وجود دارد. برخی اعتقاد دارند که «ایلام» در زبان سامی به معنای کوهستان می باشد و نیز گفته اند برگرفته از آلامتو به معنای کوهستان و هم چنین به معنای محل طلوع خورشید می باشد. منطقه ی ایلام از زمان مهاجرت آریایی ها محل سکونت بومیان محلی فلات ایران بوده که با ورود آریایی ها این سرزمین را ترک کردند. به نظر می رسد قدیمی ترین نام منطقه ی ایلام کنونی «آلامتو» یا «آلام» بوده که توسط بابلی ها به این منطقه اطلاق شده، زیرا آنان بخش های مرتفع شرق بابل را چنین

داشت. با توجه به برنامه ی گسترش مرزهای سیاسی کشور و حملات متعدد هخامنشی به همسایگان، تعداد این ساتراپ ها و حدود آن ها هیچ گاه ثابت نبود و بستگی به پیروزی های نظامی داشت. ایلام امروزی به همراه لرستان و خوزستان امروزی هم زمان با روی کار آمدن دولت هخامنشی یکی از ۳۰ ایالت این مملکت با نام «اووج» یا «سوزیانا (الی مائیس)» بوده است (افشار سیستانی، ۱۳۷۲: ۲۸۲).

در عصر داریوش بزرگ که دارای ۲۳ ایالت تابع شهر کتیبه ی بیستون است، از ایالت «ایلام» نام می برد که در واقع محدوده فعلی استان ایلام را نیز شامل می شده است (یعقوبی، ۱۳۸۶: ۴۷). وجود اشاراتی در این کتیبه به منطقه ی ایلام ناشی از اهمیت این مناطق در زمان سلسله ی هخامنشی است و نشانه ی توجه خاص شاهان هخامنشی به منطقه ی ایلام است.

دوره ی سلوکیان

با سقوط هخامنشی در سال ۳۳۰ ق. به دست اسکندر مقدونی و تصرف بابل، اسکندر به شوش حمله کرد و منطقه ی ایلام را به تصرف خویش درآورد. تقسیمات کشوری در عهد سلوکیان بر پایه ی ساتراپ های هخامنشی بود (کالج، ۱۳۵۵: ۵۱). در این دوره ۲۵ تا ۲۸ ساتراپی وجود داشته است. این ساتراپ نشین ها به پارخی، اپارخی ها و نیز هیپارخی ها تقسیم می شدند. ظاهراً هیپارخی ها نیز بخش های کوچک تر با نام "استماتما" داشته اند. به هر حال کشور در این دوره به ۷۲ قسمت بزرگ و کوچک تقسیم می شده است (دیا کونوف، ۱۳۵۰: ۲۸).

در این دوره استان ایلام امروزی جزئی از ایالت سوزیانا، یکی از ۱۳۱ ایالت این سلسله بوده است (افشار سیستانی، ۱۳۶۶: ۱۵۹).

سابقه ی تقسیمات کشوری رسمی در ایران به قرن پنجم پیش از میلاد مسیح، هم زمان با تاسیس دولت هخامنشی، می رسد. اولین تقسیمات سیاسی در زمان داریوش اول هخامنشی (۵۲۱-۴۸۵ ق.م) ایجاد شد. در آن زمان، حوزه و قلمرو کشور ایران بسیار وسیع و شامل تمام فلات ایران، جلگه ی بین النهرین، آسیای صغیر، قسمت شرقی شبه جزیره ی بالکان، رود سواحل شرقی مدیترانه، ناحیه دره ی نیل (در غرب ایران)، قسمت اعظم ترکستان و دره ی سند بود. همه ی این سرزمین ها امروزه به ترتیب خاورمیانه، خاور نزدیک و آسیای مرکزی نامیده می شوند (افشار سیستانی، ۱۳۷۲، ۲۸۱). منطقه ی ایلام در زمان هخامنشیان از نظر اقتصادی، نظامی و فرهنگی بسیار مهم بوده است. مرز سیاسی کشور در این دوره در غرب، و سایر مرزهای کشور، دارای تشکیلات منظمی بوده اند که بر اساس قوانین و مقررات مدونی اداره می شدند (کیهان، ۱۳۱۰: ۵). در زمان داریوش بزرگ، کشور ایران بر اساس واحدها و ایالت ها که همان ساتراپ ها (استان ها) و «خستره پاون ها» بود تقسیم می شد. او ایران را به ۳۰ قسمت اداری - خراج گزاری بر مبنای حدود جغرافیایی و ویژگی های نژادی و قومی تقسیم، و برای هر قسمت فرمان روا و حکم رانی به عنوان (خستره پاون) یعنی شهربان انتخاب کرد. در رأس ساتراپی ها، "ساتراپ" ها جای داشتند. در روزگار کوروش و کمبوجیه، حاکمیت کشوری و لشکری در دست ساتراپ ها بود. ساتراپ ها فرمان داران کشور بودند و کارهای اداری، امور قضایی، امور اقتصادی و گردآوری خراج و تأمین امنیت را انجام می دادند. اداره ی مرکزی دولت در شوش (پایتخت اداری دولت هخامنشیان) قرار

دوره ی اشکانیان

در عهد اشکانیان (۲۴۴ق.م - ۲۶۶ م) در قلمرو سلطنت آنان دو نوع ایالت وجود داشت

www.taghsimat.ir.net

۱- ایالاتی که اطاعت از سلاطین داخلی داشتند و از شاهنشاهان اشکانی اسماً تبعیت می کردند، که به آنها ممالک پارت نیز می گفتند و هر کدام دارای یک والی بودند.

۲- ایالاتی که مستقیماً تابع حکومتی مرکزی شاهنشاه بود و برای هر یک از آن ها از طرف پادشاهان اشکانی، فرمان روا تعیین می گردید و تعداد آن ها ۱۸ ایالت بود.

در طول حکومت اشکانیان همان تقسیمات کشوری سلوکیان پذیرفته شد ولی به تدریج ساتراپ ها را به اپاراحی های کوچک تری تقسیم کردند و اپاراحی در نخستین رده ی پیش از میلاد، اساس تقسیمات کشوری شد. در پایان سده ی اول میلادی، از هجده حکومت نام برده شده که ظاهراً همان اپاراحی هاست. در سده ی دوم میلادی نیز از ۷۲ ساتراپی سخن به میان آمده که منظور همان اپاراحی هاست. البته پادشاهی ها و ساتراپی ها نیز در کشور بود (کالج، ۱۳۵۵: ۵۲-۵۱)، ساتراپ نشین های پارت به مراتب کوچک تر از ساتراپ نشین های سلوکیان بود، ظاهراً به لحاظ وسعت با اپاراحی های سلوکیان مطابقت داشت (دیاکونوف، ۱۳۵۰: ۶۲). استان ایلام امروزی به انضمام مناطقی دیگر، یکی از ولایت های والی نشین این دوره بوده است (افشار سیستانی، ۱۳۷۲: ۲۸۳).

دوره ی ساسانی

ساسانیان با نابود کردن حکومت اشکانیان، نظام تقسیمات کشوری را نیز دگرگون کردند. ایران در این دوره، به ویژه در دوره ی خسرو اول، به چهار گسست (به معنی سمت، کنار) تقسیم شد بود که هر گسست از تعدادی شهرستان تشکیل می شد. شهرستان های هر گسست زیر فرمان سپهبد (یا مرزبان) گسست اداره می شدند (مرادی مقدم، ۱۳۸۵، ۳۶) که به دلیل هم طراز بودن با خاندان سلطنتی، شاه نیز خوانده می شدند. در رأس استان، "ساتراپ" (استاندار) و در رأس شهر، "شهریگ" و در رأس روستاک "دیهیگ" قرار داشته اند (افشار سیستانی، ۱۳۷۲: ۲۸۳).

چهار گسست دوره ی ساسانی عبارت بودند از: ۱- گسست خراسان (شرق)، ۲- گسست خوروان (غرب)، ۳- گسست اپاختر (شمال)، ۴- گسست نیم روز (جنوب). استان ایلام جزو گسست خوروان بوده است (بیدیعی، ۱۳۶۲: ۲۱۷). این گسست شامل ۱۵ شهرستان شده که عبارت بوده اند از: طبرستان، ری، قزوین، زنجان، قم، همدان، نهاوند، دینور، حلوان، ماسبدان، مهرجانقذق، شهرزو، دامغان و آذربایجان (ابن ابی یعقوب، ۲۱۸: ۱۳۴۷).

ماسبدان و مهرجانقذق دو منطقه ی مهم ایلام (پشتکوه) در این دوره بوده که تا قرن ششم به آن اسامی خوانده می شدند. دو شهر باستانی سیروان و سیمره در این دو منطقه مستقر بوده اند که هنوز آثار باقی مانده ی آن ها در استان وجود دارد. برخی از پژوهشگران اعتقاد دارند که استان ایلام در زمان ساسانیان، جزو سرزمین پهله یا پهلو، یعنی استان بزرگی که بعداً عربها آن را «جبال» نامیدند، بوده است (ایزدینا، ۱۳۶۳: ۳۹).

دوره ی اسلامی

باستانی که تا آن زمان بر لرستان و ایلام اطلاق می‌شد، منسوخ، و به آن دو منطقه لر کوچک اطلاق گردید. برخی از مورخان نام‌گذاری این مناطق به لر کوچک و لر بزرگ را مربوط به اواخر قرن سوم هجری می‌دانند و لر بزرگ شامل بختیاری، بویراحمد و کهگیلویه بود. لر کوچک استان‌های ایلام و لرستان را دربر می‌گرفت (مرادی مقدم، ۱۳۸۵: ۳۹).

دوره ی صفویه

ازنیمه ی دوم سده هشتم (پایان حکومت ایلخانان) تا اوایل سده ی دهم (آغاز حکومت صفویه) به علت فقدان حکومت متمرکز در ایران، تقسیمات کشوری نظام یافته‌ای وجود نداشته است. در دوره ی صفویه اکثر ایالت‌ها یا استان‌های ایران، که با نام مالک خوانده می‌شدند، از طریق دیوان و تحت نظر حکامی با درجات متفاوت چون والی، بیگلربیگی، خان و سلطان اداره می‌شدند. این مأموران، مشاغل فوق را به طور دائم و مادام‌العمر بر عهده داشتند (افشار سیستانی، ۱۳۷۲: ۲۸۵). در این دوره ایران به چهار ولایت (عربستان، لرستان فیلسی، گرجستان، کردستان) و سیزده بیگلربیگی (قندهار، شروان، هرات، آذربایجان، خچور سعد، قره باغ و گنجه، استرآباد، کهگیلویه، کرمان، مروشاهجان، قلمرو علی شکر، مشهد مقدس معلی و دارالسلطنیه ی قزوین) تقسیم می‌شد به نظر می‌رسد که ایلام امروزی جزو ولایت لرستان فیلی بوده است. در اوایل سلطنت شاه عباس اول قسمت‌های وسیع کشور شامل: کرمان، اصفهان، ری و عراق بوده و ایالات ایران عبارت بودند از: شروان (به مرکزیت شماخی)، قره باغ (گنجه) خچور سعد (ایروان)، آذربایجان (تبریز) دیار بکر (قره آمد) ارزنجان، قلمرو علی شکر (همدان) بقیه عراق عجم، کرمانشاه و کلهر، عراق عرب (بغداد)، فارس (شیراز)، کهگیلویه (بهبهان)، کرمان، قندهار، بلخ، مرو، هرات، مشهد، استرآباد، گرجستان، خوزستان، کردستان، لرستان، سیستان (بیانی، ۱۳۵۳: ۷-۱۱). در این دوره منطقه لر کوچک، لرستان نامیده شد. قسمت‌های

به دلیل نداشتن تجربه ی کافی اعراب در اداره کشور، به ناچار تقسیمات ساسانی را با تغییرات اندکی پذیرفتند. در زمان عباسیان سرزمین‌های قلمرو مسلمانان گسترش یافتند و مملکت به ۲۰ اقلیم (استان) شرقی و هفت اقلیم غربی تقسیم شد (افشار سیستانی، ۱۳۷۲: ۲۸۳).

در این دوره، خلیفه برای هر شهر حاکمی تعیین می‌کرد. مجموعه شهرهایی را که یک والی داشت، «ولایت» می‌نامیدند که به نظر می‌رسید معادل شهرستان امروزی است. مجموعه ی چند ولایت تحت حاکمیت امیری قرار می‌گرفت و ایالت نامیده می‌شد.

در این دوره، سرزمین‌های ایلام، جزو ایالات جبال (جبل) یا کوهستان، ضمیمه ی یکی از استان‌های شرقی به نام جزیره (عراق عرب) بود. قسمت‌های این ایالت گاهی تحت نظر حکام کرد، و مناطق شاپورخواست، سیمره و شیروان تحت نظر حاکمان بغداد و بصره اداره می‌شد (بدیعی، ۱۳۶۲: ۲۱۹).

دوره ی مغول

در دوره ی ایلخانان و مغولان و به موجب اصلاحات دوره ی غازان خان و اخذ مالیات‌ها، کشور به ترتیب به این نواحی تقسیم شد: عراق عرب، عراق عجم، لر بزرگ، لر کوچک، آذربایجان، اران و موقان (مغان)، شروان، گشتاسفی، گرجستان و ابغاز، روم (آسیای صغیر) ارمنستان بزرگ، دیار بکر و دیار ربیع (بین‌النهرین علیا)، کردستان شرقی، خوزستان، فارس، شیبانکاره، کرمان و مکران (www.Tncyclopaediaislamica.com).

با تشکیل سلسله ی اتابکان لر کوچک در دو منطقه ی مهرجانقدق و ماسبندان، این دو نام

دوره ی زندیه

در دوره ی زندیه، تقسیمات کشوری شامل ایالات و ولایت بود. فارس و اصفهان را گاه ایالت و زمانی ولایت خوانده‌اند. در این تقسیم بندی که کم و بیش ادامه ی تقسیمات کشوری عصر صفوی و افشار بود، والی بالاترین مقام را داشت که در میان آنان، والی فارس، و نیز والیان سرحدی، که ولایات مرزی کشور را اداره می‌کردند، به علت موقعیت جغرافیایی و سیاسی این مناطق از اعتبار ویژه‌ای برخوردار بودند. از ولایت عصر زندیه می‌توان به ولایت عربستان، لرستان، کرمانشاهان، و کردستان اشاره کرد (ورهام، ۱۳۶۶: ۱۲۶).

دوره ی قاجار

در این دوره نیز نظم جدیدی در تقسیمات کشوری به وجود نیامد و به ندرت تغییراتی در ساختار موجود ایجاد شد. پس از استقرار حکومت قاجار، و در زمان فتحعلی شاه، ایران به پنج ایالت و تعدادی ولایت بزرگ و کوچک، درجه ی اول و دوم، تقسیم شد که گاهی مملکت نامیده می‌شدند. ناصرالدین شاه در اواسط سلطنت خود، ایران را به چهار ایالت و ۲۳ ولایت تقسیم کرد که ایلام بسه همراه لرستان (پشتکوه)، یکی از ولایات محسوب می‌شد (افشار سیستانی، ۱۳۷۲: ۲۸۷).

تا برقراری حکومت مشروطه، قانون و مقررات مدون و ثابتی برای تقسیمات کشوری وجود نداشت. پس از آن، اولین قانون تقسیمات کشوری تحت عنوان «قانون تشکیل ایالات و ولایات و دستورالعمل حکام» در سال ۱۲۸۶ ه.ش به تصویب رسید که بر اساس آن، کشور به چند ایالت آذربایجان، کرمان و بلوچستان، فارس و خراسان تقسیم شده بود (وزارت کشور، ۱۳۱۸: ۹۹).

شمالی استان ایلام جزو ایالت کرمانشاهان و کلهر، و قسمت‌های جنوبی آن جزو ایالت لرستان بوده است. در زمان شاه سلیمان، ایران به ده منطقه تقسیم شده بود، که عبارت بودند از گرجستان، لرستان (ایلام و لرستان امروزی)، هویزه، بختیاری، زیتون اردلان، مازندران، چرکس، هرات، قندهار و کرمان (کارامانی). در این دوره منطقه ی ایلام که نام پشتکوه به آن اطلاق می‌شد، در زیر مجموعه ی چهار ایالت برجسته ی کشور، یعنی گرجستان، خوزستان، کردستان و لرستان بود که توسط والی اداره می‌شد (افشار سیستانی، ۱۳۷۲: ۲۸۴).

والیان (تعداد آن‌ها پنج تن بود) بالاتر از بیگلربیگیان بودند. مقتدرترین تابعان و دست نشاندهگان شاه و امیران موروثی کشورها و ایالاتی را که در مرزهای آن کشورها قرار داشتند، والی می‌نامیدند. والیان عبارت بودند از: والی خوزستان، والی لرستان، والی (شاه) کارتلی، والی (شاه) کاختا و والی کردستان (پیگولوسکایا و دیگران، ۱۳۶۶: ۵۵۰).

دوره ی افشاریه

با توجه به عدم تغییر مناصب دیوانی از دوره ی صفوی تا دوره ی افشاریه به نظر می‌رسد در دوره ی فرمان روابی نادر، تقسیمات کشوری و ترتیب اداره ی کشور، به جز میزان اختیارات و صلاحیت‌های مسئولان نسبت به دوره ی صفوی تغییرات شایان توجهی نداشته است (شعبانی، ۱۳۶۵: ۲۰۱). علت دیگر عدم تغییر در تقسیمات کشوری در این دوره شاید، درگیری نادر در مسائل نظامی و لشکر کشی‌های او به مناطق مختلف بود که فرصتی برای کشورداری و پرداختن به مسائل مدیریت داخلی کشور را برای او باقی نگذاشته بود

(www.encyclopaediaislamica.com)

در این قانون، نامی از ولایات و تعداد آن ها برده نشده، ولی در عمل ۱۲ ایالت وجود داشته است، که استرآباد، اصفهان، خوزستان، زنجان، عراق عجم، کردستان، کرمانشاهان، گیلان، لرستان و پشتکوه، مازندران، همدان و یزد بوده‌اند. هر ایالت توسط والی یا فرمانروا و هر ولایت به وسیله حاکم یا حکم ران، و هر بلوک توسط نایب الحکومه اداره می‌شده است (ودیع، ۱۳۵۳: ۱۹۲). بر اساس تقسیمات کشوری ایران، استان ایلام امروز در آن زمان زیر مجموعه ی ایالت پشتکوه و لرستان قرار داشته است.

دوره ی پهلوی

در ۱۶ آبان ۱۳۱۶ ه. ش. مجلس شورای ملی، قانون تقسیمات کشور و وظایف فرمان داران و بخش داران، را تصویب کرد که بر اساس آن کشور به شش استان و پنجاه شهرستان تقسیم شد. مطابق این قانون، سطوح تقسیمات کشوری به ترتیب عبارت بودند از استان، شهرستان، بخش، دهستان، قصبه و ده.

هم چنین بر اساس این قانون، استان های کشور شامل استان های شمال، شمال غرب، شمال شرق، غرب، جنوب و استان مکران بود شهرستان های تابعه ی این استان ها با توجه به ضمیمه ی همان قانون به شرح زیر بودند:

- ۱- استان شمال غرب: شامل استان های آذربایجان غربی و شرقی و اردبیل فعلی؛
- ۲- استان غربی: شامل کردستان، گروس، کرمانشاهان، باوندپور، پشتکوه، لرستان، بروجرد، همدان، ملایر، خرمشهر و آبادان و کهگیلویه؛
- ۳- استان جنوبی: شامل یزد، فارس، کرمان، هرمزگان و بوشهر؛
- ۴- استان شمال شرقی: شامل خراسان شمالی، رضوی و جنوبی کنونی و شهرستان شاهرود؛

- ۵- مکران: شامل نواحی سیستان و بلوچستان؛
- ۶- استان شمال: شامل استان های گیلان، مازندران، تهران، مرکزی، زنجان، سمنان و اصفهان کنونی. استان ایلام امروزی پشتکوه قرار داشته است. در همین سال و در سوم بهمن ماه باز هم مجلس شورای ملی، تقسیمات جدید کشوری را تصویب کرد و دولت اجازه یافت که پس از مطالعات لازم، کشور را بر حسب وسعت و اهمیت به استان، شهرستان، و بخش تقسیم کند. بر این اساس دولت وقت براساس مصالح سیاسی و نظامی، مملکت را از ۶ استان به ده استان و ۴۹ شهرستان تغییر داد. علاوه بر این ده استان، پایتخت و نواحی اطراف آن استان مستقل تهران را تشکیل می داد.

تا سال ۱۳۲۷ ه. ش تعداد این استان ها ثابت ماند. تعداد و نام شهرستان های تابع استان های دیگر عبارت بودند.

استان یکم: زنجان، اراک، رشت، فومنات، لاهیجان، خمسه، بندر پهلوی، قزوین و ساوه؛

استان دوم: نوشهر، شهنسوار، کاشان، سمنان، دامغان، شاهرود، ساری، شاهی، بابل، آمل، گرگان و بندرگز؛

استان سوم: تبریز، میانه، سراب، اهر، خلخال، اردبیل، خیاو، مراغه و مرند؛

استان چهارم: خوی، رضائیه، مهاباد و ماکو؛

استان پنجم: ایلام، شاه آباد، قصرشیرین، کرمانشاهان، سنندج، سقز، ملایر، نهاوند، تویسرکان،

همدان و بیجار؛

استان ششم: خرم آباد، بروجرد، اهواز، دزفول، گلپایگان، سوسنگرد، خرمشهر، آبادان، بهبهان، و شوشتر؛

استان هفتم: شیراز، کازرون، بوشهر، فسا، فیروز آباد، آباده، جهرم، لارستانی، و استهبان؛

استان هشتم: کرمان، سیرجان، رفسنجان، بم، جیرفت، بندرعباس، زاهدان، سراوان، ایرانشهر، چاه

بهار و زابل؛

بعد از انقلاب اسلامی

بر طبق آمار سرشماری ۱۳۶۵، استان ایلام دارای ۵ شهرستان، ۱۳ بخش و ۴۱ دهستان بوده است (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۶۶: ۶).

در سال ۱۳۷۵ استان ایلام دارای ۷ شهرستان، ۱۵ شهر، ۳۶ دهستان و ۷۵۳ آبادی دارای سکنه بوده است (طاهری، ۱۳۷۷: ۹).

براساس آخرین تغییرات تقسیمات کشوری و برابر آمار سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، استان ایلام دارای ۷ شهرستان، ۲۸ شهر، ۱۹ بخش و ۳۹ دهستان و ۴۰۷ روستا بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶: ۳۴).

نتیجه گیری

استان ایلام در طول تاریخ بلند خود، در تقسیم بندی های درون کشوری همواره به دلیل شرایط خاص موجود در منطقه (شرایط طبیعی و ویژگی های انسانی) و استقرار در مرزهای غربی کشور شاهد تغییر و تحولات عدیده ای بوده که عموماً در این تقسیم بندی ها کمتر به عوامل جغرافیایی (طبیعی و انسانی) توجه شده است و این باعث بروز مشکلاتی به خصوص در دوران معاصر شده است. این مشکلات حتی در تقسیمات درون استانی (شامل شهرستان ها، بخش ها و دهستان ها) نیز دیده می شود. به نظر می رسد بازنگری در دو سطح ملی و درون استانی برای تقسیمات کشوری این استان از ضروریات است و در این بازنگری توجه جدی به تنوع طبیعی و انسانی استان باید با دقت و وسواس خاصی مورد توجه باشد.

استان نهم: سبزوار، بیرجند، تربت حیدریه، کاشمر، مشهد، نیشاپور، قوچان، درگز، بجنورد، گناباد و فردوس؛

استان دهم: اصفهان، اردستان، شهرکرد، فریدن، شهرضا، یزد، نائین (اداره ی ثبت احوال کشور، ۱۳۲۹، ۲۷۰ - ۳۱).

همان گونه که مشاهده می شود استان ایلام یکی یازده شهرستان استان پنجم بوده است. در این تقسیم بندی، استان ایلام، با نام شهرستان ایلام، جزو استان پنجم (کرمانشاهان) به شمار آمد (افشارسیستانی، ۱۳۷۲: ۲۸۸).

در سال ۱۳۴۹ و بر اساس آخرین تقسیم بندی، ایران به ۱۴ استان، ۶ فرمانداری کل، ۱۳۹ فرمانداری و ۴۴۹ بخش داری تقسیم گردید.

در ۲۱ دی ماه ۱۳۴۳ ه.ش هیأت وزیران، کشور را به ۱۳ استان هشت فرمان داری کل تقسیم نمود و استان ایلام امروزی به نام فرمانداری کل ایلام و لرستان و پشتکوه تعیین شد (افشارسیستانی، ۱۳۷۲: ۲۸۸).

در سال ۱۳۴۵ ه.ش ایران از لحاظ تقسیمات کشوری به ۱۴ استان و ۹ فرمان داری کل تقسیم شد (ودیدی، ۱۳۵۳: ۱۹۷). استان ایلام در این سال با داشتن ۴ شهرستان ۴ شهر و ۱۳ بخش تبدیل به فرمانداری کل شد. (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۲: ۳۷).

در ۱۷ فروردین ۱۳۵۳، براساس مصوبه ی هیئت وزیران، فرمانداری کل ایلام به استان تبدیل شد. از آن سال تاکنون مرزهای استان تغییرات چندانی نکرده است. اما مرزهای داخلی استان با تغییراتی مواجه بوده اند (مهندسین مشاور امکوایران ۱۳۷۲: ۴).

منابع و مأخذ

- * ابن ابی یعقوب، احمد، تاریخ یعقوبی، ج اول، ترجمه ی محمد ابراهیم آبتی، نشر کتاب، تهران، ۱۳۴۷.
- * اداره کل ثبت احوال کشور، اسامی دهات کشور، ج اول، تهران، ۱۳۲۹.
- * افشارسیستانی، ایرج، ایلام و تمدن دیرینه ی آن، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۷۲.
- * افشارسیستانی، ایرج، نگاهی به خوزستان، نشر هنر، تهران، ۱۳۶۶.
- * ایزدپناه، حمید، آثار باستانی و تاریخی لرستان، ج اول، انتشارات آگاه، تهران، ۱۳۶۳.
- * بدیعی، ربیع، جغرافیای مفصل ایران، جلد اول و دوم، انتشارات اقبال، تهران، ۱۳۶۲.
- * بیانی، خان بابا، تاریخ نظامی ایران در دوره ی صفویه، تهران، ۱۳۵۳:
- * پیکولوسکایا، نینا، ویکتور وونا و دیگران، تاریخ ایران در دوران باستان تا پایان سده ی هیجدهم میلادی، ترجمه ی کریم کشاورز، تهران، ۱۳۶۳.
- * - دومورگان، ژاک، هیئت علمی فرانسوی در ایران، ترجمه ی دکتر کاظم ودیعی، جلد دوم، انتشارات چهر، تبریز، ۱۳۳۹.
- * دیاکونوف، میخائیل میخائیلوویچ، اشکانیان، ترجمه ی کریم کشاورز، انتشارات پیام، تهران، ۱۳۵۰.
- * سازمان برنامه و بودجه استان ایلام، سال نامه ی آماری استان ایلام ۱۳۶۵، ایلام، ۱۳۶۶.
- * سازمان برنامه و بودجه استان ایلام، طرح جامع توسعه ی استان ایلام، کتاب ششم، ایلام، ۱۳۷۲.
- * شعبانی، رضا، تاریخ اجتماعی ایران در عصر افشاریه، ج اول، تهران، ۱۳۶۵.
- * طاهری، قدرت، تحلیلی بر جمعیت شناسی استان ایلام، ۱۳۷۵، ایلام، ۱۳۷۷.
- * کالج مالکوم، پارتیان، ترجمه ی مسعود رجب نیا، تهران، ۱۳۵۵.
- * کیهان مسعود، جغرافیای مفصل ایران، جلد دوم، تهران، ۱۳۱۰.
- * مرادی مقدم، مراد، تاریخ سیاسی اجتماعی کردهای فیلی در عصر والیان پشتکوه (ایلام)، انتشارات پرسمان، تهران، ۱۳۸۵.
- * مرکز آمار ایران، گزیده ی نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵، تهران، ۱۳۸۶.
- * مهندسین مشاور امکو ایران، مکان یابی اسکان جهت تا سال ۹۰ استان ایلام، جلد سوم، تهران، ۱۳۷۲.
- * ودیعی، کاظم، مقدمه ای بر جغرافیای انسانی ایران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۳.
- * ورهام غلام رضا، تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران در عصر زندیه، تهران، ۱۳۶۶.
- * وزارت کشور، مجموعه مصوبات ادوار اول و دوم قانون گذاری مجلس شورای ملی، تهران، ۱۳۱۸.
- * یعقوبی، ابراهیم، تاریخ والیان پشتکوه (ایلام)، انتشارات دارالکتاب جزائری، قم، ۱۳۱۶.
- * [http:// www.taghsimatir.net](http://www.taghsimatir.net)
- * [http:// www.eucyclopediainlamica.com](http://www.eucyclopediainlamica.com)